

## ТИРЛИЧ БЕЗСТЕБЛОВИЙ

*Gentiana acaulis* L.

Родина Тирличеві — Gentianaceae

**Природоохоронний статус виду**  
Рідкісний.

**Наукове значення**  
Реліктовий вид з диз'юнктивним ареалом.

**Ареал виду та його поширення в Україні**  
Високогірний європейський вид, поширений переважно в альпійському поясі Альп, Балкан, Піренейв та Карпат. В Україні — Чорногора, Свидовець, Мармарош, Чивчини, Горгани та Бескиди. Адм. регіони: Ів, Зк.

**Чисельність та структура популяцій**  
Популяції займають незначні площі (менше 0,1 га), переважно фрагментовані, з неповночленними віковими спектрами, ювенільні та іматурні рослини майже відсутні. Чисельність у межах 3–5 рослин на 1 м<sup>2</sup>.

**Причини зміни чисельності**  
Випас худоби та інші види господарської діяльності людини.

**Умови місцезростання**  
Переважно альпійський, рідше субальпійський пояс на висоті 1500–2000 м н. р. м., на задернованих ділянках та кам'янистих осипах. Входить до складу асоціацій *Cystopteridetum fragilis* (г. Драгобрат, г. Негровець), *Rumicetum scutati-Rhodioletum roseae* (г. Драгобрат) (кл. *Aspenietea trichomanis*). В 1960–1964 рр. в ур. Костерівка біля смт. Ясіня Рахівського р-ну на висоті близько 750 м н. р. м. рослини займали площу декілька десятків га й на початку травня утворювали суцільний аспект.



З 1994–1995 рр. тут не залишилось жодної рослини цього виду. Мезофіт.

**Загальна біоморфологічна характеристика**  
Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з висхідними та горизонтальними кореневищами, які інтенсивно галузяться, й мичкуватою кореневою системою. Листки у прикореневій розетці, сидячі довгасто-еліптичні, цілокраї, звужені до основи, з тупою верхівкою, голі. Стебла поодинокі прямостоячі, 5–10 см, при плодах до 15 см заввишки, несуть єдину пару дрібних листків, зрослих при основі, й закінчуються крупними поодинокими квітками. Чашечка зрослолиста, п'ятизубчаста, віночок лійкоподібно-дзвоникуватий, з трубочкою 3–5 см завдовжки й коротким від-

гином, темно-синій. Плоди коробочки. Цвіте у травні–липні, плодоносить у липні–серпні. Розмноження вегетативне, досить рідко насіннєве.

**Режим збереження популяцій та заходи з охорони**  
Охороняють у Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Доцільно поширити режим заповідності на Горгани (НПП «Синевир») та встановити моніторинг за найбільш вразливими популяціями, зокрема, на Свидівці та Синевирі. Заборонено збирання рослин та порушення місць існування, зокрема, надмірне випасання худоби.

**Розмноження та розведення у спеціально створених умовах**  
Відомостей немає.

**Господарське та комерційне значення**  
Декоративне, лікарське.

**Основні джерела інформації**  
Визначник рослин Українських Карпат, 1977; Завєруха, Андриєнко, Протопопова, 1983; Зиман, 1997; Карпатські сторінки «Червоної книги України», 2002; Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; ЧКУ, 1996; Чопик, 1976; Чопик, 1979.

Автори: С.М. Зиман, Н.М. Шиян  
Фото: П. Косінський





## ТИРЛИЧ РОЗДІЛЬНИЙ

*Gentiana laciniata* Kit. ex Kanitz

Родина Тирличеві — Gentianaceae

Природоохоронний статус виду  
Рідкісний.

### Наукове значення

Високогірний вид з диз'юнктивним ареалом.

### Ареал виду та його поширення в Україні

Переважно в субальпійському поясі Альп, Балкан, Піренеїв та Карпат. В Україні — Чорногора, Свидовець та Чивчин, на висоті 1600–1800 м н. р. м. Адм. регіони: Ів, Зк.

### Чисельність та структура популяцій

Популяції займають незначні площі (близько 0,1 га), мають неповночленні вікові спектри, в яких майже відсутні ювенільні та іматурні рослини. Чисельність — переважно 5–10 рослин на 1 м<sup>2</sup>. У багатьох випадках, зокрема, на Чорногорі (Говерла, Шпиці, Туркул) зустрічаються поодинокі особини виду, які є фрагментами зруйнованих популяцій.

### Причини зміни чисельності

Господарська діяльність людини; можливо, обмеженість сприятливих екоотопів.

### Умови місцезростання

Переважно субальпійський пояс на висоті 1500–1800 м н. р. м., на схилах різної експозиції, на задернованих ділянках, переважно в асоціаціях *Festucetum pictae*, *Saxifrago-Festucetum versicoloris*, *Thymo-Festucetum amethystinae*, *Caricetum sempervirentis* (кл. *Elyno-Seslerietea*, *Salicetea herbaceae*). Мезофіт.



### Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Безрозетковий напівкущик. Кореневища довгі, горизонтальні, інтенсивно галузяться, неглибоко занурені в ґрунт. Надземні пагони лежачі чи висхідні, з ознаками здерев'яніння, видовжені, густо улишені. Листки супротивні, сидячі, суцільні, вузьколанцетні, короткозагострені на верхівці, шкірясті, зимовозелені. Генеративні пагони 3–7 см заввишки несуть одну, рідше дві пари листків й закінчуються поодинокими квітками. Чашечка зрослолиста, п'ятизубчаста, віночок дзвоникуватий, з трубочкою близько 2 см (при плодах 3 см) завдовжки й коротким відгином, фіолетовий, рідше білуватий. Плоди коробочки. Цвіте у травні–липні, плодоносить у липні–

серпні. Розмноження вегетативне, частинами кореневищ, й насіннєве.

### Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняють у Карпатському БЗ та Карпатському НПП. Доцільно встановити моніторинг за найбільш вразливими популяціями, зокрема, на Чорногорі. Заборонено збирання рослин, втручання в їх місцезростання.

### Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

### Господарське та комерційне значення

Декоративне.



### Основні джерела інформації

Зиман, 1997; Малиновський, Крічфалушій, 2002; Малиновський, Царик, Кияк, Нестерук, 2002; ЧКУ, 1996; Чопик, 1976.

Автори: С.М. Зиман, Н.М. Шиян

Фото: П. Косінський



## ТИРЛИЧ ЖОВТИЙ

*Gentiana lutea* L.

Родина Тирличеві — Gentianaceae

**Природоохоронний статус виду**  
Вразливий.

### Наукове значення

Європейський субальпійський реліктовий вид на пн.-сх. межі ареалу.

### Ареал виду та його поширення в Україні

Гори Зх., Ср. та Пд. Європи, зх. частина Малої Азії. В Україні — Карпати (хребти Чорногора, Свидовець, Горгани, Мармароські Альпи, Полонина Боржава). Адм. регіони: Ів, Зк.

### Чисельність та структура популяцій

У минулому вид був поширений від Горган до Чивчин, але внаслідок масового збору залишилися три ізольовані популяції на г. Свидівці, Чорногорі та на Попі Івані Мармароському. Популяції повночленні з переважанням генеративних особин. Самопідтримання забезпечується як за рахунок вегетативного, так і генеративного поновлення. Найвища щільність відмічена в умовах малоінтенсивного випасу. За межами наведених популяцій вид трапляється невеликими групами.

### Причини зміни чисельності

Випасання, витоптування та масове безконтрольне збирання кореневищ населенням.

### Умови місцезростання

В субальпійському та альпійському поясах на висоті 900–1920 м н. р. м. в заростях *Pinus mugo*, *Juniperus sibirica*, *Duschekia alnobetula* (союз *Pinion tughii*), на біловусникових і щучкових луках (порядок *Nardetalia*), переважно на схилах пд. експозиції або в днищах карів, на гірсько-лучних ґрунтах, бага-



тих на вапно, а також в угрупованнях союзів *Juncion trifidi* (кл. *Juncetea trifidi*), *Adenostyilion alliariae* та *Calamagrostion villosea* (кл. *Betulo-Adenostylea*). Мезофіт.

### Загальна біоморфологічна характеристика

Гемікриптофіт. Багаторічна трав'яна рослина з вкороченим багатоголовим кореневищем. Стебло пряmostояче, голе, 60–120 см заввишки. Листки прості, шкірясті, овальні або яйцеподібно-еліптичні. Листки прикореневої розетки 10–30 см завдовжки і 4–17 см завширшки, з 5–7 чіткими дугувими жилками. Стеблові листки сидячі, напівстеблообгортні, з 3–5 жилками, менші розеткових. Суцвіття верхівкове, нечітко відмежоване від стебла. Квітки по 3–11 в пазухах верхніх 3–7 пар листків.

Чашечка півчашта, неправильна, майже непомітна. Віночок колесоподібний, 5–7-лопатевий, яскраво-жовтий. Плід коробочка. Насінини дрібні, ширококрилаті. Цвіте в липні–серпні. Плодоносить в серпні–вересні. Розмножується насінням та вегетативно.

### Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняють у Карпатському НПП, Карпатському БЗ, у заказнику загальнодержавного значення «Апшинецький» (Закарпатська обл.) та ін. Необхідно забезпечити репатріацію в ур. Зелений Жолоб і на Чорногорі. Заборонено збирання рослин, організацію надмірного випасання, стійбищ.

### Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують у деяких ботанічних садах.

### Господарське та комерційне значення

Лікарське, декоративне.

### Основні джерела інформації

Атлас ареалов и ресурсов лекарственных растений СССР, 1986; Кризь, 1971; Малиновський, Царик, Жильяев та ін., 1998; Флора УРСР, 1957; ЧКУ, 1996; Чопик, 1976.





## ТИРЛИЧ СНІГОВИЙ

*Gentiana nivalis* L.

Родина Тирличеві — Gentianaceae

**Природоохоронний статус виду**  
Зникаючий.

**Наукове значення**

Аркто-альпійський вид з диз'юнктивним ареалом.

**Ареал виду та його поширення в Україні**

Європа (Арктика, Середня та Пд.), Кавказ та Мала Азія, Пн. Америка. В Україні — Карпати (хр. Свидовець, г. Близниця). Адм. регіон: Зк.

**Чисельність та структура популяцій**

Відома одна популяція, у межах якої вид зростає поодинокими екземплярами або невеликими групами. Площа популяції незначна, її межі потребують уточнення. Структура популяції не досліджена.

**Причини зміни чисельності**

Відсутність відповідних екоотопів, флуктуаційна зміна зовнішніх факторів.

**Умови місцезростання**

Вид зростає в альпійській смузі г. Близниця на схилах сх. і пд.-сх. експозиції, на кам'янистих осипах з домішками вапняку, на висоті ~ 1 700–1 800 м н. р. м. Травостій зріджений, угруповання відносяться до порядків *Thlaspietalia rotundifolii* (кл. *Thlaspietea rotundifolii*) та *Potentilletalia caulescentis* (кл. *Asplenetalia trichomanis*). Мезофіт.



**Загальна біоморфологічна характеристика**

Терофіт. Однорічник. Стебло тонке, голе, просте або розгалужене від основи 5–15 см заввишки. Меживузля 5–15 мм завдовжки, нижні значно коротші за верхні. Листки прикореневої розетки округло-яйцеподібні, заокруглені або загострені на верхівці. Стеблові листки супротивні, сидячі, майже стеблообгортні, яйцеподібно-ланцетні. Квітки поодинокі. Чашечка коротша за віночок, трубчаста, п'яти- (чотири-) зубчаста, 8–15 мм завдовжки. Віночок 18–24 мм завдовжки, трубчастий, п'ятичленний; його трубочка блідо-жовта, лопаті сині або темно-сині, яйцеподібно-трикутні, коротші за трубочку. Складки між лопатями віночка короткі, тупуваті, трикутні, білуваті. Тичинкові нитки

тонкі, пиляки вільні. Плід коробочка, насіння дрібне, кулясте. Цвіте з кінця червня по вересень. Плодоносить з кінця липня по кінець вересня.

**Режим збереження популяцій та заходи з охорони**

Необхідні моніторинг і дослідження щорічних змін структури популяції. Заборонено збирання та гербаризацію рослин, порушення умов місцезростання.

**Розмноження та розведення у спеціально створених умовах**

Відомостей немає.

**Господарське та комерційне значення**  
Декоративна рослина.



**Основні джерела інформації**

Драпайло, 2001; Кардаш, 1991; Флора европейской части СССР, 1978; Флора УРСР, 1957.

Автор: Н.М. Шиян  
Фото: Ю.Й. Кобів